

dejstev ni znanih. Poleg tega bo vsak povprečni razumnik z lahkoto zavrnil tudi Vebrov očitek, da je zaostal za znanstvenim razvojem za kakih sedemdeset let, kajti Veber sam je zaostal za znanstvenim razvojem za kakih dva tisoč let. Te naše trditve ne dokazuje samo poljudna krščanska teologija, ki jo je dr. Veber razvil v devetem kulturnem pismu, temveč tudi stavki kakor je tale:

»Na osnovi izpovedi samih evangelistov smo dobili končno tako načelno krščansko sliko prirodnega človeka, kakor bi načelnejše in doslednejše ne mogli dobiti tudi ne v najmodernejši biološki razpravi.« (o. c., str. 120.) (Podčrtal Klemuc.)

Ali ni, kakor da bi sedaj dr. Veber razglašal v znanosti geslo: »Nazaj k sv. pismu!«, prav kakor se je ob koncu prejšnjega stoletja razlegel v filozofiji klic: »Nazaj h Kantu!«?

(*Dalje*)

OB MIHELICEVIH SLIKAH

TONE ŠIFRER

Konec februarja je razstavil v Ptujcu Francè Mihelič pet in dvajset slik in kakih šest risb. — Pri tej priliki bi lahko govoril o tem, kako doživlja provincialno mesto umetniške in sploh kulturne vrednote in sodba bi ne bila preveč neugodna. Razpravljati bi mogli, kako naj si Ljubljana ustvari svojo kulturno provinco, da bi marsikdo, ki živi v našem središču, kakor bi imel glavo v vreči malenkosti, prišel do nekoliko drugačnih razgledov po slovenskih kulturnih in političnih potrebah. Pripravno bi bilo govoriti, na kak način naj si ustvarimo drugo kulturno žarišče v Mariboru, da bo »panonski« element prinesel še nekatere nove poteze v duhovno podobo slovenskega človeka.

Toda te stvari se bodo gotovo sčasoma nekako uredile, kakor bodo pač kazale potrebe. Lažje in bolj zanimivo je govoriti o Miheličevem delu samem in se dotakniti nekoliko vprašanj, ki so človeku ob taki priliki videti precej jasna.

Leta 1935 je kritika ugotovila, da so Miheličeva dela, večinoma litografije, »izrazito osebni izlivi, otožno iskrene izpovedi prezgodaj utrujenega umetnika, ki bridko doživlja svet kot nerealen, bolno fantastičen pojav, kjer za umetnika skoro ni več meje med resničnostjo in domišljijo (LZ 1935, 475).« Zdaj pa moremo trditi, da se je razvil docela v nasprotno stran. Reči smemo, da slikar doživlja svet kot realen pojav, predmeti bivajo zanj skoro v svoji polni objektivni vrednosti, on jih le grupira, komponira in izraža z njimi neko idejo ali občutje, ki je čisto stvarno, zdravo in močno. Njegova domišljija in umetniška moč daje predmetom baš s kompozicijo globljo vrednost, obenem pa z vsem načinom podajanja, z organizacijo, povezanostjo in ravnotežjem barv ustvarja neki enoten izraz, za katerega bi mogli reči, da je realističen, če bi ne bilo v njem toliko novih stvari, ki jih stari realizem ni poznal, saj so mu neizrečeno tuje. Mihelič je nemara primer, kako je umetnik

v sebi preživel umetniška stremjenja zadnjih desetletij; izkoristil je ekstremno analitično obravnavanje barv in svetlobnih efektov pri impresionistih, ne da bi jim pritrnil v trenutku, ko jim gre v nekem smislu za razkroj in abstrakcijo oblike. Videl je, da je surrealizem, ki mu je bil nemara nekoč sam že precej blizu, pretirano poudarjal subjektivnost, ki ne pozna meje med resničnostjo in podzavestjo.

Menim, da gre sodobni umetnosti za vprašanje, kako bi sintetično oživila in izrabila izrazne elemente, ki so jih prejšnja gesla bolj enostransko poudarjala in razvijala tako, da so bili nemalokrat že čisto neživljenjski. Prav pri Miheliču moremo opaziti, da je odgovoril na to vprašanje na samosvoj način.

V dneh, ko tehnična sredstva našega mrzlega časa ustvarjajo kontakt vsakogar z vsemi, umetnik skoro ne more obstati na neki ravnini, ki bi bila le individualno dojemljiva. Umetnik se je vrnil k nekemu širšemu občestvu, a njegova vrnitev ne pomeni izključno upada ustvarjajočega duha, saj se ni vrnil zato, da bi ugodil okusu množice, vrnil se je, ker ga je k temu sililo novo življenjsko čustvo, ki zahteva od umetnika, da ne vidi samo barv in oblike, ritma in tona, razpoloženja in podzavesti, ampak tudi smisel in duha. Umetnik naj danes o vsem, kar človek dojema, spregovori globljo besedo, kakor pa jo izgovarja življenje vsak dan. In ta beseda mora biti razumljiva tistemu, ki išče v umetnosti dopolnilo svojega človeškega bistva. Umetnik se ne more odreči širokim občestvenim nalogam in gojiti samo eksperimentiranje z obliko, barvo, ritmom, razpoloženjem ali s čimer koli. Tisti viharji, ki pretresajo svet, ga vznemirjajo, ista slana, ki mori veselje in optimizem vsepovsod, je ožgala tudi njegovo dušo.

Navzlic temu se pa umetnik tako loči od posplošenega občutja in mišljenja, ki ga množici vceplja film, časopis, radio in podobne ugodnosti našega življenja, kakor se je ločil v vseh časih. Danes, ko tako nemirno iščemo smisla vsega, se je umetnik, najsi bo upodabljaajoči ali besedni, vrnil v neko določeno sredino. Obrnil se je k zemlji, iz katere teko tisti viri, ki hranijo vsako življenje in tudi naše. Osnova te usmerjenosti pa more biti tudi spoznanje, da je življenje možno kjerkoli, da za človekovo etično vrednost ni nujno, živeti v tem ali onem sloju ali kraju, dasi se seveda človek ne more popolnoma izključiti iz okolice.

Mihelič je na ptujski razstavi prikazal skoro same pokrajine, ki jih je osebno globoko doživel. Mislím, da ne smemo ob tej priliki govoriti, da je nanj delovala samo šola in ideja zagrebške »Zemlje«. V prvih letih svojega dela se je namreč razvijal čisto v drugačno smer, kakor pa jo je zastopala ta šola s Hegedušičem in drugimi. Sedaj pa gleda na njene nauke popolnoma iz druge perspektive, kakor bi gledal, če svoje osebnosti pred leti ne bi bil potrdil na ta način, da se jim je zoperstavil. Če je danes videti, kakor da je pritrnil geslom te šole, je to končno vendar čisto osebni in umetniški razvoj, čisto Miheličeva notranja nujnost, a rezultati so v nekakšnem skladu z načeli, ki jih je zastopala zagrebška šola.

Mnogo Miheličevih slik predstavlja Haloze, obdravsko pokrajino in Slovenske gorice. Te pokrajine so v predpomladi čisto drugačne kakor poleti ali jeseni, ko zelenje zabriše ostre oblike. Tudi slikarjev način podajanja je docela različen. Predmet mu daje invencijo, kako naj ga stvarno upodobi in temu primerno si izbere način, ki je nekje bolj grafičen, drugod pa bolj in izrazito slikarski. Vendar pa ni izključno vezan na predmet, kakor ni vezan noben umetnik, ki mu ne gre za enostavno reprodukcijo predmeta, ampak

za idejno označitev v okviru danih možnosti. Posledica tega poglobljenega realizma in izrabe kompozicijskih možnosti je, da so Miheličeve slike izredno pripovedne, če naj zapišem ta nekoliko literarni izraz, da označim vsebinsko polnost njegovih del.

Gotovo pa moramo mnogim slikam priznati neko liričnost, a ta liričnost je tako trpka, da je človeku težko ob njej. Saj barve prepevajo, saj so resnične in žive po svoji organski povezanosti, toda na dnu vsega leži vendar neka težka žalost, dvom nad smislom človeških prizadevanj in dvom v človekovo usodo.

Omenil sem že, da se je Mihelič in tudi marsikateri sodobni umetnik, na svojevrsten način približal občestvu. Razumljivo je, da je to za prenekateriga umetnika vir mnogih razmotrivanj. Nastane namreč vprašanje, koliko je tak umetnik, ki je recimo, kolikor toliko realno doživel svet, še umetniška osebnost, in koliko je le izraz in glasnik določenega občestva. Gre končno za vprašanje, ali je umetniška potencia človeka, ki se je povzpел z enostransko rabo umetniških sredstev nad množico, višja, kakor pa vrednost poglobljenega realista, ki je dojel predmet in življenje kot celoto in to izrazil na način, ki je razumljiv mnogim, ne pa samo do skrajnosti subtilnemu eksperimentatorju in strokovnjaku.

Podobno vprašanje mora rešiti umetnost vselej, ko se je s poudarjanjem formalnih izraznih sredstev odtujila svoji pravi naravi. V takih prelomnih dobah ima lažje stališče eksperimentator, kajti nič težko ni verovati v lastno umetniško vrednost, če umetnik z neko posebno spretnostjo izrablja eno samo izrazno sredstvo in to v obliki, ki je širokemu občestvu bolj ali manj tuja. Etična zavest lastne osebnosti mu daje mnogo moči, a individualistično utelešenje umetnika ga utegne pripeljati do prepričanja, da se umetnik in občestvo nikakor ne moreta razumeti in si ostaneta za vselej tuja.

Individualistično pojmovanje umetnika je pri nas iz časov Cankarja in ekspresionizma tako ukoreninjeno, da se nam zde odmevi, ki jih doživi »realistično«¹ usmerjeni umetnik, zmerom sumljivi. Prizadevamo si, da bi odkrili njegovo enodnevnost in nemara zelo dvomimo v njegovo samostojnost. Važno vodilo nam je še vedno, da je dobro znamenje, če je umetnik v svojem času nerazumljiv, šele potem da bo živel v bodočnosti. V tej miselnosti imajo svoje korenine mnogi resnično enodnevni poskusi, ki jih ne ceni ne sedanost in ne bodočnost, ker sploh niso umetnine, ki bi živele v vsakem času in vedno na svoj način.

Realistični umetnik pa more kljub temu, da je na prvi pogled videti njegovo delo kakor koncesija množici, posplošenje okusa, umetniških sredstev in moči, prav v poglobljenem realizmu doseči najvišje utelešenje svojega duha. Saj umetnik itak ni nikdar razumljiv do zadnjih, najbolj intimnih vlaken svoje duše. Razen tega pa prav umetnika, ki je našel razumevanje, to razumevanje sili, da izraža z umetninami globlji smisel in duha in s tem izpriča svojo individualnost. Delo poglobljenega realističnega umetnika je globlja celota, kakor je pa bilo delo umetnikov od impresionizma do surrealizma.

Osnova umetnosti je polno življenje. Razvoj kaže, da je obstal le tisti, kdor se mu je prav približal ...

ga niso točno državniško opredelili, kaj še da bi ga jezikovno, kulturno in politično v podrobnih vprašanjih razlikovali. Družila jih je misel, da je treba skupno korakati k skupnemu cilju!

Lahko je gledati z omalovaževanjem in ostro kritiko na ideološko neizgrajenost večine teh mladih ljudi, toda da ni bilo idealizma v njih, tega jim ni mogoče očitati! Ta jugoslovansko nacionalni idealizem slovenskih Preporodovcev, hrvaške in srbske omladine v prečanskih krajih je kljub svoji idejni nedognanosti položil marsikatero žrtev — — — — —

Koliko osebnih usod nadarjenih ljudi je izginilo pri gradbi tega »panteona«, koliko preživelih se je izgubilo in zadušilo v močvari našega povojnega javnega življenja, ki še žal vedno traja, kljub pojavljajočim se utrinkom in sporazum napovedujočim odrešilnim repaticam v času, ko spet rožlja nad Evropo in vsem svetom vojni bog Mars v najmodernejši bojni opremi.

Miroslavu Krleži je usoda naložila grenko nalogo pesniškega glasnika hrvaškega dela te generacije, toda v nekaterih, zlasti v občečloveških svojih odtenkih pa je izraz in izpoved trpljenj in razočaranj tako slovenskega kot srbskega dela, v najglobljih osnovah pa se uvršča med izpovedi evropskih in svetovnih generacij Barbussea, Krausa, Remarqua, Johna dos Passosa, O' Flahertyja, Becherja, Adyja, Majakovskega, Jesenjina in številnih drugih.

Tudi njegova mladost (* 1893) je do svetovne vojne izpolnjena s številnimi mladostnimi hotenji in dejanji očrtane generacije. Razlika je le v tem, da je doživel svoja prva osebna razočaranja že pred Prinčipovim atentatom. Ravno to zgodnje razočaranje je moralo silno pretresti dušo mladega jugoslovansko navdahnjenega hrvaškega revolucionarja, ki je bil v budimpeštanski vojni akademiji sredi madžarskega grofovsko-kasarniškega okolja docela prepuščen samemu sebi! V glavi osemnajstletnika, oblečenega v uniformo avstroogrškega gojenca vojne akademije so se premešavale ideje revolucije iz l. 1848, gesla Košuta in Garibaldija in se opajale s predvojno-omladinsko meglo hrvaške narodne romantike z imeni Supilo, Meštrovic, Nazor, Piemont, kot simboli tega šturma in dranga. (»Moj obračun s njima«, str. 149.). Nadobudni mladenič, ki bi naj postal avstroogrski oficir po hrvaški tradiciji Jelačića in Preradovića, je na skrivaj prebiral Tolstoja in Ibsena, prevajal Petöfija, pisal pesmi, sanjal o kozmopolitizmu, hrvaškem in jugoslovanskem nacionalizmu ter »trgal poslednje niti, ki so ga vezale z Avstroogrsko in njenim portépéjem.«

»Moja opazovanja in misli so rasle v znaku vedno bolj močnega in motnega (meni še nejasnega) socialnega naklona in v maneži, na tistem cirkuškem žaganju, po peštanskih sobah in v razgovorih, je vedno bolj poganjala romantična, mogoče smešna, ali brezpogojno iskrena gribojedovščina: družbeni problemi, rešavani v okviru tridesetih let prejšnjega stoletja! (»Moj obračun s njima«, str. 150). Torej očitna idejna zapoznelost, ki pa se v takem, od najprogressivnejših tokov svoje dobe zaprtem okolju niti ni mogla tako hitro razvijati, da bi dohitela sodobnost.

Sluteč nove dogodke je maja meseca 1912. l. prvič odpotoval iz jugoslovanskega navdušenja v Beograd, kjer je iskal načina in poti, da bi kot pričnan jugoslovanski in hrvaški nacionalni revolucionar prestopil v srbsko vojsko. Taval je po hodnikih in pisarnah vojnega ministrstva, »Narodne odbrane« in nacionalističnih uredništvih in ponujal svoj mladostni na vse žrtve pripravljeni idealizem. Lahko si mislimo, koliko grenkobe je moralo kaniti v mlado navdušenje, ko je povsod srečaval nezaupanje, sumničenja

in nedostopnost. Rekli so mu, da je še premlad, ker ni polnoleten, da naj predloži listine o izstopu iz avstrijskega državljanstva itd., skratka birokratizem in zaprta vrata. Potrpt se je vrnil v Ludoviceum.

V jeseni 1912. l. se je začela balkanska vojna, ki ga je znova razgibala in vabila. Spomladi 1913. l. je dezertiral in srečno prekoračil srbsko mejo z namenom, da vstopi v srbsko vojsko, kar je pomenilo zanj toliko, kakor svoje življenje postaviti na kocko, ker ni le pričakoval, temveč hotel, da pojde s prvo četo na fronto. Spet je moral vložiti prošnjo, h kateri je priložil vse svoje listine. Ponovili so se prizori iz preteklega leta! Neomajen v svoji veri in odločitvi je pokazal beograjskemu birokratizmu hrbet in se odpeljal naravnost h glavnemu poveljstvu v Skoplje! Tu so ga kot sumljivega tujca brez dokumentov zaprli in ga osumili vohunstva. Ker je obolel na dizenteriji, mu je grozilo, da ga vržejo v bolnico med bolnike, ki so oboleli za kolero!

»Žandarji, aretacije, zapori, hotelske internacije, zasliševanja in zapisnik, begunec, osumljen vohunstva na vojnem ozemlju v področju glavnega poveljstva, brez listin, ki so se baje izgubile, brez identitete; popolnoma v temi, sem tedaj precej globoko pogledal smrti v oči.« (Moj obračun s njima, str. 151). Slučajno ga je rešil neki častnik, ki mu je veroval, da ni špijon. V spremstvu orožnikov ga je napotil nazaj v Beograd s priporočilnim pismom na mestno poveljstvo, ki naj ugotovi njegovo identiteto. Tako je prišel iz dežja pod kap, dokler mu ni uspelo pobegniti nazaj preko meje v Zemun, kjer je v obliki tiralice avstrijske policije že čakala njegova identiteta. *

Tako žalostno, obenem pa usodno za njegovo mladostno gledanje na svet in ljudi, se je končalo Krleževo petofijevsko jugoslovansko nacionalno revolucionarstvo. Brez meščanske časti, brez službe se je bivši odličnjak vojne akademije in velika nada malomeščanske družine znašel na cesti in se odločil, da postane pisatelj!

Vojno je dočakal kot sotrudnik »Književnih Novosti« in »Narodnega Jedinstva«, med vojno pa je pisal v »Obzoru«, »Slobodi«, »Pravdi«, »Novem društvu«, »Savremeniku«, »Hrvatski njivi« itd. Zaradi svojega dvakratnega pohoda v Srbijo močno zaznamovani politični osumljenec se je družil z ljudmi, ki so skušali spodkopati temelje Avstroogrske in kot aktivni vojak avstrijske vojske je objavljal med prvimi v svetovni literaturi protivojne,

* Tudi A. G. Matoša, ki je živel v Beogradu v l. 1894.—1898. in od 1904.—1908., kamor je pribežal kot avstrijski dezertar, so osumili vohunstva za Avstrijo. Razumljivo je, da ga je to zelo bolelo, saj je pribežal v Srbijo kot v svojo domovino, ki je bila po njegovih mladostnih idealnih pojmih — domovina svobode! Matoš je razočaranje premagoval s svojim humorjem. Tudi ni imel takih vojno-revolucionarnih namenov kakor petofijevsko razburkani Krleža. Zato je povzročilo razočaranje v njem veliko hujše posledice kot pri A. G. Matošu, čigar pogled na življenje je bil kljub sarkazmu vendarle optimističen, kar se o Krleži ne more reči! S te strani gledano sta to dva nasprotujoča si značaja. Za Matoševim sarkazmom vendarle živita humor in optimizem, medtem ko kipita v Krleži gnev in sovraštvo do vsega malega, lažnega, temnega, v takem fanatizmu, kakor ga je mogoče najti n. pr. pri kakšnem Savonaroli! V trenutkih razočaranja, obupa in dvomov se pripravlja v njem tiha, globoka resignacija, ki prihaja kakor oseka po plimi, dokler se ne vzpno valovi znova.

pacifistično-revolucionarno navdahnjene literarne proizvode, ki so dosegli svoj višek v »Hrvatski Rapsodiji«, tiskani v »Savremeniku« septembra leta 1917. Kljub temu so ga skušali razni pisuni iz zagrebške literarne čaršije večkrat oblatiti kot avstrijskega vojnega hujskača, ker se je drznil napisati v »Obzoru« (28. IV. 1915.) strokoven članek o sposobnostih in nesposobnosti avstrijskega generala barona Konrada v. Hötzendorfa, dokler jim ni zadal odločilnega, krepkega, a pravičnega udarca s svoje knjige »Moj obračun s njima« (1932 l.). 1919. l. je skupaj z Avgustom Cesarcem začel izdajati polmesečnik »Plamen«, ki je prvi in najmogočnejši literarno-publicistični odmev oktobrske revolucije na Balkanu. Reakcija je puntarsko revijo zadušila še pred zaključkom novega letnika. Kljub temu pomeni ta revija ne samo v Križevelem literarnem in publicističnem delu, temveč v hrvaški, kakor tudi v jugoslovanski literaturi novo obdobje, ki je izpolnjeno s socialno-revolucionarnimi idejami! Takrat je še vse kipelo in vrelo kot novo, neustaljeno in nepreizkušeno vino! Zato srečamo v tej reviji različna imena (celo Slovenca Frana Albrehta in Antona Podbevška), ki so se pozneje ločila ali pa celo prišla v nasprotje z borbo, ki sta jo v »Plamenu« začela Miroslav Krleža in Avgust Cesarec. Lahko se reče, da sta od vseh vzdržala le ta dva.

Preudarnejše, a nič manj bojovito, oborožena z dialektičnim materializmom in nedogmatično pojmovanim marksizmom sta nadaljevala v »Književni republiki«, ki je izhajala od novembra 1923 do l. 1927. Januarja 1934. je začel Miroslav Krleža skupaj s srbskim kritikom in publicistom Milanom Bogdanovićem izdajati revijo »Danaz«, ki je bila v smislu novih zahtev in potreb časa osnovana na širšem idejnem krogu sodelavnikov in ki bi bila za kulturni, literarni in politični razvoj Hrvatov in Srbov prav tako pomembna in važna, kakor je bila »Književna republika«, v kateri je sodeloval eden najpomembnejših srbskih pisateljev, Dragiša Vasić, če bi tako hitro ne prenehala. Revija »Danaz« je bila v resnici prva in dosedaj najidealnejša oblika hrvaško-srbskega sporazuma. Prav zaradi tega je bila bržkone osovražena pri beograjskih in zagrebških nazadnjakih, ki si niso prej oddahnili, dokler je ni na njihov pritisk po šesti številki zadavila jugoslovanska oblast. Prav te dni je izšla 1.—2. številka revije »Pečat«, ki je začela izhajati (v uredništvu Slavka Batušića, Draga Iblera, Krsta Hegedušića, Miroslava Krleže, Mije Mirkovića in Marka Ristića) z namenom, da nadaljuje prekinjeno delo revije »Danaz«, če ji bo bodočnost milejša in če je ne bo zadavil kakšen poseben hrvaško-srbski sporazum.

Poleg omenjenih revij, pri katerih ustanovitvah in uredništvih je M. Krleža sodeloval, srečujemo njegove prispevke v vseh važnejših demokratičnih hrvaških in srbskih revijah v zadnjih dvajsetih letih, počenši pri zagrebškem »Književniku« in »Hrvatski reviji«, »Srpskem književnem glasniku« in drugih, dokler ni prišlo z njim do kakšnega idejnega ali zakulisnega nesoglasja, ki je v hrvaški literarni krmi na dnevnem redu! Kajti proti Krleži traja sistematična borba že celih dvajset let, v kateri se nasprotniki poslužujejo najogabnejših sredstev, javno in za kulissami! Višek borbe je doseglo l. 1933, ko je »Odbor zagrebaškega Gradjanstva«, za katerim so se skrivali najbolj nazadnjaški elementi glembajevskega Zagreba, predvsem pa razni kaptolaki dr. Silberbrandti, z velikim letakom, nalepljenim po vseh zagrebških ulicah in kiscakih, pozival »sveukupno gradjanstvo i gradjansko dru-

štvo« na Krležovo predavanje o hrvaški književnosti. Ker je nameraval v tem predavanju povedati nekaj resnice in razkrinkati nekaj hrvaških laži, so hoteli planiti nanj in bi ga v svoji »gradjanski avgmenitaciji« — izraz, ki je zadnje čase postal popularen tudi pri nas — bržkone dejansko napadli, da ni oblast predavanja prepovedala! Krona njegove dosedanje lirike, »Balade Petrice Kerempuha« so morale »emigrirati« in iziti 1936. l. v Ljubljani pri Akademski založbi, potem ko so preživele »tehnično« generalko v »Ljubljanskem Zvonu«. Na njegovo lastno in naše presenečenje so mu po dolgih letih organiziranega zamolčevanja v revijah in dnevnikih vendarle prinesle nekaj zasluženega priznanja, ki pa je bilo bolj mimohodnega značaja. Njegovi zbrani spisi, ki so začeli izhajati l. 1932 pri Minervi, so namreč morali na razne pritiske, intervencije in zaplembe prenehati. Ponovno jih je začela izdajati l. 1937. »Biblioteka nezavisnih pisaca«. Kljub težkočam jih izdaja še danes, oficialno časopisje doma in v vsej Jugoslaviji pa jih še vedno precej vztrajno in zakrknjeno zamolčuje, kljub temu da predstavlja njegovo literarno delo, zbrano v teh knjigah, ki po zbranem gradivu presegajo okvir Cankarjevih zbranih spisov, do sedaj največji umetniški in idejni vzpon hrvaške literature sploh.

Ni literarne zvrsti, ki bi ne bila zastopana v njegovem književnem delu. Lirika z vsemogočimi motivi in oblikami, številne drame, saj ga je dramatika poleg lirike zanimala in privlačevala že od prvega dne njegovega literarnega udejstvovanja, novele in romani, številni literarni, znanstveni in politični eseji, feljtoni, pamfleti, nekaj kritik, potopis itd. Vse to objavljeno in še neobjavljeno gradivo tvori nemajhno knjižnico, ki obsega nad 25 knjig in presega tako po svoji mnogostranosti in raznovrstnosti, po količosti in kakovosti večino tega, kar je dal hrvaški pisatelj ali pesnik pred njim. Njegovo razmerje do hrvaške literarne preteklosti je precej drugačno kakor je Cankarjevo v slovenski literaturi, ker predhodni literarni viški kljub Kranjčeviču in Matošu ne dosegajo Prešernovih višin, čeprav imajo večje število nadpovprečnih pojavov kot mi, zlasti v dramatiki in romanopisju.

V večnem nasprotju in borbi z okolico brani M. Krleža svojo literarno postojanko še dolgih 25 let, od l. 1914 dalje, ko so se po objavi njegove dramske »Legende«, v kateri je opisal Krista, ki se razgovarja s svojo lastno senco o problemih cerkve kakor da je bral Kranjčeviča, (»Moj obračun s njima«, str. 201.), pojavili prvi glasovi iz »temine zoper luč«, s katero je hotel posvetiti »v mračne prostore hrvaške sodobnosti«, da bi morali vsi ščurki in stenice prilesti na dan, do danes, ko je po kratkem presledku s podvojeno silo in mladostno svežostjo v romanu »Na robu pameti« in v »Banketu v Blitvi« z mogočno epsko širino, s psihološko bistroidnostjo in prodornostjo, vredno umetniške palete kakšnega Dostojevskega, in s satirično brezobzirnostjo kakšnega Swifta ali Shawa, začel odgrinjati zastor nad dnom sodobnega meščanskega življenja, nihajočega med fašizmom in onemoglo zapadnoevropsko demokracijo.

Krleža je eden tistih redkih jugoslovanskih pisateljev, ki si je v borbi z domačim okoljem ohranil potrebno nadevropsko idejno perspektivo, iz katere motri, prikazuje in biča oficialni estetiki navkljub v svojih literarnih delih laži in krivice, ki jih današnji družbeni sistem kopiči od dne do dne. Zato traja borba temnih elementov proti njemu še dalje. Pri takih razmerah

je z vso pravico, kakor nekoč Ivan Cankar v »Beli krizantemi«, samozavestno izpovedal svojo umetniško in življenjsko izpoved, ko je zapisal:

»Pri taki zaslepljeni zmešanosti pojmov stojim v naši književni krčmi popolnoma osamljen in nimam v roki druge svetlobe nego svoje lastne slutnje. To oljenico nosim na svojih dlaneh skozi mračne prostore že leta in tako se premikam, popolnoma sam, med plezanjem grdih in odvratnih senc že več let naprej, imajoč pred seboj nekaj Kranjčevičevih pesmi, Matoševih feuilletonov in Nazorovo liriko. Mogoče se bom zadušil kje v kakšni ponikvi našega književnega podzemlja, toda da bo na kraju, kjer bom utonil, ostalo nekaj knjig kot skromno znamenje, da sem se tam jalovo potopil, to je gotovo...

... Že davno, v času »Plamena«, sem nekoč zapisal, da ne vem, če sem volk, toda da nisem književni dvoživkar, mi je bilo že takrat jasno. Po tem, kako intenzivno raste lajež okoli mene, se mi zdi, da vohajo ti stvori volka. Zares! Petöfijeva pesem o volkovih je prva globoka vzpodbuda, da sem začel pisati. Tudi danes mislim, da je bolje krvaveti lačen in nastreljen, kakor Petöfijev volk, nego lajati na verigi...« (Dalje)

NEMŠKA PESEM

BERTOLD BRECHT — BORIS RIHTERŠIČ

O časih velikih sem slišal besedo.

(Marija ne jokaj!)

Trgovec bo dal na kredo.

O časti se spet govori.

(Marija ne jokaj!)

V omari potrebne so druge reči.

O zmagah so spet govorili.

(Marija ne jokaj!)

Mene ne bodo dobili.

Vojaki si iščejo slavo.

(Marija ne jokaj!)

Če vrnem se kdaj,

se vrnem pod drugo zastavo.